

М. В. Остропольська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИК МИХАЙЛО ФЕДОРОВИЧ КОМАРОВ: ЕТАПИ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто етапи діяльності українського культурного діяча Михайла Федоровича Комарова. На підставі історіографічного та джерельного матеріалу зроблено характеристику чинників та етапів діяльності цієї яскравої особистості.

Михайло Федорович Комаров (1844–1913) – видатний український бібліограф, критик, фольклорист, лексикограф. Уся його діяльність проходила переважно в другій половині XIX ст., у час усвідомлення необхідності суспільством проведення соціально-економічних реформ.

М. Ф. Комаров був активним учасником освітньої роботи, дбав про культуру мови народу й про розвиток його письменства, збирав твори народної словесності. Це видатна особистість автор праць, які не втратили своєї ваги й у наші часи.

Постать Михайла Федоровича знайшла певне висвітлення в історіографічній традиції. Однак слід зазначити, що вивчення проблеми етапів життя та діяльності М. Ф. Комарова в науковій літературі не було достатньо висвітленим, оскільки дослідники не ставили перед собою такого конкретного завдання, хоча на загал й розглядали його діяльність у рамках певних етапів його життя. Першим історіографом Комарова був Микола Федорович Сумцов (1854–1922). На 1895 р. професор Харківського університету М. Ф. Сумцов звернувся до Комарова з проханням надати про себе певні відомості, котрі Сумцов використав у статті «Современная малорусская этнография» [11], в енциклопедичному словнику, виданому в Санкт-Петербурзі 1895 р., де є цінна інформація про те, що на даний період М. Ф. Комаров друкує в галицькій газеті «Зоря» російсько-український словник [18]. Окремо слід згадати видавництво «Відомості Одеського бібліографічного товариства», де висвітлюється біографія М. Ф. Комарова, його внесок у культурний розвиток України [3; 16]. Також до бібліографічної діяльності М. Ф. Комарова звертались у невеликих замітках М. Возняк [10], А. Синявський [6], О. Тулуб [12] та інші.

Монографія М. Ясинського «Михайло Комаров», яку відредагував та підготував до друку після смерті автора відомий бібліограф Ф. Сарана, – найбільша праця про основоположника української бібліографії. В ній подано найважливіші віхи його життєвого та творчого шляху [13]. Ця непересічна особистість знайшла певне висвітлення й у статтях відомих українських дослідників – «Михайло Комар» А. Кримського [7], «М. Ф. Комаров і Одеська «Просвіта» письменника і краєзнавця Г. Зленка [5], «Михайло Комаров і Катеринославщина» Г. Швидько [17], де автори розглядають різні періоди діяльності цього дослідника. Однак, незважаючи на певну кількість праць з цієї тематики, існує необхідність подальшого вивчення біографії Михайла Федоровича, його багатой творчої спадщини, зокрема його внеску в створення бібліографії української літератури.

Метою даної статті є характеристика й аналіз етапів діяльності українського культурного діяча Михайла Федоровича Комарова (на основі опрацьованого автором статті його особового фонду, що зберігається в Одеській державній науковій бібліотеці ім. М. Горького) за допомогою структурно-системного методу. При застосуванні такого наукового підходу етапи дослідницької та громадської діяльності видатного культурника М. Ф. Комарова виступають в якості функціонально пов'язаних між собою підсистем єдиної системи процесу становлення його як особистості та професіонала.

У одеському фонді № 28 зберігається епістолярна спадщина Михайла Федоровича та збірки усної народної творчості, зібрані дослідником, що надають можливість для вивчення його культурницько-просвітянської діяльності тощо [2]. Так, наприклад, з листування М. Ф. Комарова, одного з головних діячів Одеської «Просвіти», дізнаємося про його тісні зв'язки з Катеринославською «Просвітою». Також бачимо й зусилля Комарова-фольклориста, зібрану ним творчу спадщину та спроби її літературної обробки.

Життя і діяльність українського культурника Михайла Федоровича Комарова як видатного бібліографа, критика, фольклориста, лексикографа проходило в декілька етапів (визначені за критеріями місця його проживання та діяльності, духовним розвитком, становленням М. Ф. Комарова як особистості та професіонала): катеринославсько-харківський (у який лише закладається фундамент для розвитку), острогоський, київський, уманський (періоди становлення вченого та громадського діяча) та одеський (на який припадають духовний розвиток та остаточне становлення цієї яскравої особистості).

Перший етап (катеринославсько-харківський) відзначився закладанням фундаменту для духовного розвитку та виникненням інтересу

до громадської й наукової діяльності, що обумовлювалося соціально-економічною ситуацією, яка склалася на той час. Народився Михайло Федорович Комаров у містечку Дмитрівка колишнього Павлоградського повіту на Катеринославщині в родині дрібного службовця 11 (23) січня 1844 р. Батько росіянин, але з дитячих років жив в Україні, мати – українка. Михайло та його брат Олександр навчалися в Катеринославській гімназії й Харківському університеті. Михайло закінчив юридичний факультет, а його брат – фізико-математичний. Олександр Федорович пов'язав свою діяльність з народною освітою – він автор українських шкільних підручників і наукових праць з цієї тематики [9, с. 60].

Дмитрівка за дитячих років Комарова була глухим закутком. У школі працювали відставні солдати, церковні співаки, паламарі. Медицину заміняли різноманітні замовляння. Наприклад, зубного болю намагались позбутися, виголошуючи проти молодого місяця дібрані на цей випадок слова [13, с. 68].

Про гімназичні часи М. Ф. Комарова відомостей не маємо. Але все ж можна зазначити, що юнацтво його припало на період реформ, коли, за свідченням народника С. М. Степняка-Кравчинського, молодь була захоплена справою освіти простолюддя. Не був винятком і Михайло, ймовірно, що намір узяти активну участь в освітній роботі визрівав в його планах ще до вступу в університет. Потрібно зазначити, що українська інтелігенція південноукраїнських губерній тих часів була простіша й демократичніша за представників цього прошарку в інших регіонах, як про це нагадає І. С. Нечуй-Левицький у своїх творах. Тоді стає зрозумілим, чому М. Ф. Комаров у перший же рік свого університетського навчання йде вчителювати в с. Гаврилівка Ізюмського повіту на Харківщині. Навчання, за свідченням самого Комарова, провадилося ним українською мовою. Відомо, що наступ на українську освіту посилювався, мову в школах було заборонено циркуляром міністра внутрішніх справ Росії П. О. Валуєва 1863 р. Учительська праця Комарова, що припала на зиму 1863-1864 рр., мала патріотичний характер, що на той час не йшло врозріз з офіційною політикою царизму в освітній сфері. Під час роботи Комарова в школі, його бібліотека (фундамент якої дослідник заклав ще у студентські роки) поповнювалась і з часом стала однією з найкращих в Україні. Крім освіти, Михайла Федоровича приваблювали вікові духовні надбання народу, його пісні, думки, колядки та інші форми фольклору. Це все записував у Гаврилівці дев'ятнадцятирічний студент [17, с. 8].

Будучи студентом, Михайло Федорович мав культурні інтереси. Він був членом різноманітних гуртків – саме в них точилися дискусії з різ-

них нагальних питань: політично-соціальних, національних, мовних. Від учасників вимагалось служити народу, йти в народ, вивчати його потреби, побут. Щоб зрозуміти погляди та прагнення народу, ставилась вимога записувати твори народної словесності. Комарова привабив літературний Харків. Живі тут були образи Г. Квітки-Основ'яненка й П. Гулака-Артемовського, працювали поети Я. Щоголев і В. Александров. За свідченням Олени Пчілки, із ними у Комарова були дружні стосунки. Дуже цікавило Комарова, чому саме Я. Щоголев написав значну кількість творів, а друкував дуже мало. В результаті з'ясування цих питань Михайло дізнався про умови, в яких перебувала українська книжка: про урядовий тиск на українське друковане слово, про свавілля цензури, про циркуляр міністра П. О. Валуєва, про суттєве обмеження функціонування української мови.

Відтоді М. Ф. Комаров розпочав піклуватись про долю рідного слова. Навіть в одному з листів поета В. Александрова до Т. Шевченка є такий рядок: «Бог дав тобі сльози й слово» (1846 р.). Александров підкреслив глибоке душевне відчуття Шевченком долі закріпаченого селянства, натхненно виражене мовою рідного народу. Отож перед М. Ф. Комаровим постала задача захищати народне слово й допомагати його розвитку. Саме в оцінках літературних явищ мірилом для Комарова незмінно залишався саме Т. Шевченко [1, с. 34].

Про студентські роки Комарова можна сказати, що тоді відбулася ніби посвята його в лави українських культурних діячів. Нагромадження фольклорних записів тривало. Кожне літо Комаров проводив на хуторі Німещина Новомосковського повіту на Катеринославщині – поповнював попередні записи пісень, колядок та ін. Учителювання в Гаврилівці було його першою життєвою практикою [17, с. 54].

Таким чином, катеринославсько-харківський період, характеризуючись закладанням підвалин становлення Михайла Федоровича як ученого та громадського діяча, плавно перетікає в острогозький, після переїзду вченого до Воронежської губернії.

Другий життєвий етап М. Ф. Комарова (острогозький) ознаменувався продовженням його роботи на освітньо-науковій ниві та набуттям культурницької роботи нового змісту (видавництво науково-популярної літератури). У 1867 р. М. Ф. Комаров закінчив університет і в тому ж році оселився в м. Острогозьк Воронежської губернії. Спочатку працював кандидатом на судових посадах в окружному суді, а пізніше перейшов в адвокатуру. Його дружиною стала Любов Болеславівна Грабівська.

В Острогоську культурна робота Комарова набула нового змісту. Він намітив видати серію науково-популярних книжок для народу. Якраз

1867 р. Заборонили відкривати вчительські семінарії. Умови для намірів Комарова були сприятливі. Погоджено для початку перекласти і видати за свій кошт (для цього вчений почав працювати нотаріусом) дві антирелігійні книжки А. Іванова (О. Строніна) «Розмову про небо та землю» й «Розмову про земні сили». Почалось добирання українських слів, відповідно до російських. Добирав матеріал і сам М. Ф. Комаров – з етнографічних збірників і художніх творів. Допомогали місцеві жителі: на селі записувались слова безпосередньо з уст народу [2, с. 34]. Названі книжки А. Іванова (О. Строніна) переклав М. Ф. Комаров разом з братом Олександром, надрукував у Києві (1874-1875 рр.).

Переклади мали не лише загальноосвітнє значення. В них вжито українську наукову термінологію, передано відтінки наукової думки. Видавати подібні книжки для народу було заборонено, але цензура не завжди була послідовною. Наприкінці 1874 р. вона знову нагадала про себе. І, як наслідок, довелося заплановану видавничу роботу припинити. Видання подібних книжок відновив Б. Д. Грінченко в 1890-х рр., надрукувавши «Про грім та блискавку» [5, с. 25].

Тим часом наприкінці 1874 р. у Києві вийшов у світ «Опыт русско-украинского словаря» М. Левченка. Маючи в себе зібраний лексичний матеріал, М. Ф. Комаров зацікавився повнотою лексики цього найновішого словника. Та як виявилось, «Опыт...» містив менше слів, ніж їх було у матеріалах Михайла Федоровича, і йому радили видати «додаток», та він хотів зібрати якнайбільше матеріалу і видати якнайповніший російсько-український словник. Жажливим для М. Ф. Комарова на той час була заборона видавати науково-популярну літературу, перекладати з інших мов, друкувати словники й етнографічні матеріали. Підготовлений до друку переклад книги А. Іванова «Розмова про життя людини» не встигли видати. Усе ж Комаров не припинив словникової роботи, проте й для неї в Острогозьку були дуже звужені можливості. Він знав, що в Києві укладають українсько-руський словник, з усією обережністю приховував свої матеріали, бо розумів, що в Києві зможе реалізувати свої можливості. Мала здійснитись плекана ще в дитинстві мрія побачити Київ.

Острогозький етап ознаменувався для М. Ф. Комарова набуттям його культурницької роботи нового змісту (видавництво науково-популярної літератури).

Новий період у житті М. Ф. Комарова – київський – розпочався в кінці 1879 р. й характеризувався продовженням наукової видавницької роботи та початком культурницької діяльності в якості члена «Старої Громади». Це відповідає заяві самого М. Ф. Комарова в листі до редакції львівської газети «Діло» в 1885 р. він писав: «Цілих чотири роки

живучи в Києві...» [17]. Комаров, переїхавши до Києва, став членом напівлегальної громадської організації – «Старої Громади». У 70-х рр. члени громад ще не цілком усвідомлювали, чи їх організація якась окрема українська, чи російська, народницька чи соціалістична [4]. Однак, поступово виокремлюючи український напрям, все одно часто діяли спільно з російським народництвом. Для громад лишилась можливою лише культурницька робота, та й то не вся. Зокрема, Київська громада, а відтак й М. Ф. Комаров як її член, ще до її розгрому систематично добирала матеріали для українсько-російського словника. Це було продовження роботи, яку розпочала редакція журналу «Основа» [8, с. 334]. Після припинення функціонування «Основи» (1862 р.), Київська громада перебрала на себе повноваження зібраної до того часу картотеки. Проте Емським указом 1876 р. словник було заборонено, та словникова робота не припинилась. Над нею працювала невелика група – 4-5 фахівців-філологів, серед яких були М. Старицький та Олена Пчілка, що ще до 1879 р. входили до складу спеціально утвореної тоді словникової комісії. Картотеку зберігали члени гуртка в себе вдома.

Наступний період, який треба виділити в житті М. Ф. Комарова, – це уманський. Цей етап діяльності, окрім літературної роботи, відзначився ще й революційною, народницькою діяльністю. З листа Я. І. Щоголева до Комарова (грудень 1883 р.) довідуємося, що в кінці 1883 р. М. Ф. Комаров був уже в Умані [15, с. 151]. Сім'ю свою на деякий час він залишив у Києві. В уманський період випадково потрапило ім'я Комарова в аннали революційного руху. Велику роль, безперечно, відігравала агітація революційних народників. До Умані М. Ф. Комаров приїхав з наміром підтримувати зв'язки з Києвом, поширити відносини з українськими діячами Галичини, налагоджувати одеські знайомства, продовжувати складання розпочатого російсько-українського словника, не припиняти літературну роботу. В уманський період складання словника гуртується коло М. Ф. Комарова: чотири лікарі – Ю. Кушніренко, В. Галенко, Л. Сірокорський, А. Стаховський та два вчителі – К. Пелехович і А. Проваленко. Очевидно, для лікарів збирання матеріалів для словника не можна вважати за спеціально наукову роботу, а ніби продовження «хождения в народ» 1870-х рр., коли проходили їх студентські часи під впливом тогочасного розвитку народництва.

У 1886 р. пройшло двадцять п'ять років з дня смерті Т. Г. Шевченка, і Комаров підготував друге видання свого Київського покажчика (1883 р.) саме до цієї пам'ятної дати. Ця велика рукописна праця мала такий заголовок: «Бібліографічний покажчик нового русько-українського письменства (від 1798 до 1887 р.)». Ч. 1 (Зібрав М. Ко-

маров. – Умань, 1886). Перебував М. Ф. Комаров в Умані п'ять років (1883–1888 рр.). Тривала в Умані й літературна робота Комарова. У Галичині з захопленням читали огляди літературних здобутків України. Вміщував Михайло Федорович свої огляди в галицькій пресі. В Умані було написано першу бібліографію В. С. Руданського. Близькі серцю Комарова були стан і розвиток науки, театр та ін. У журналі «Зоря» вмістив статтю «П. П. Чубинський», у «Ділі» – статтю «М. Костомаров». В уманські роки Комаров продовжує давати поради друзям у справах видавничих і книготорговельних [5, с. 45].

Таким чином, острогоський, київський, уманський періоди характеризуються становленням Михайла Федоровича як ученого та громадського діяча (на що вплинула соціально-політична, культурна ситуація та чинники особистого характеру, наприклад, коло його спілкування).

У житті М. Ф. Комарова як культурника слід виокремити одеський період (1888–1913 рр.), на який припадає розквіт професіонального бібліографа, критика, фольклориста, лексикографа, навіть письменника та громадського діяча. Одеська доба діяльності Михайла Федоровича припала на часи важкого стану українського друкованого слова в умовах указу 1876 р. та доповнення до нього 1881 р. З іншого боку, урядові репресії щодо народництва взагалі і в Одесі зокрема, після невдалої спільки з російським революційним рухом, на початку 1880-х рр. відкинули культурницьку течію українського руху, до якої належав Комаров, на стан пасивної позиції. Комаров переїздить до Одеси як людина не зачеплена революційною хвилею 1870-х рр., людина зі свіжими силами. Ця риса мала велике значення в його діяльності в одеську добу. Що становила собою Одеська Громада, українська поступова інтелігенція в той час, коли Комаров переїздить до Одеси? Її ніби не існувало. Керувати не тільки революційною, а просто культурною діяльністю в Одесі на той час повинна була зовсім свіжа людина не одеського ґрунту, не розбита хвилею реакції. Таким керівником і був з 1888 р. в Одесі М. Ф. Комаров.

На кінець XIX – початок XX століття завдяки чималим зусиллям М. Комарова Одеса стала значним українським центром. Про це свідчить широка зацікавленість українських діячів перевиданням роману Пантелеймона Куліша «Чорна Рада», в Одесі яким займався М. Комаров. Перший варіант роману вийшов накладом 3,5 тис. примірників у 1900 р. і швидко розійшовся. Наступне перевидання було здійснено у 1901 р. [14, с. 179].

Період культурної діяльності Комарова за 1888–1905 рр. Залишив у літературі низку друкованих праць. Комаров переїхав до Одеси вже з репутацією етнографа, бібліографа й критика. На одеську добу при-

падає закінчення великої етнографічної роботи – складання і видання «словаря». «Російсько-український словарь М. Уманця і А. Спілки» видано за кордоном у 1893–1898 рр. Усі чотири томи видано за одеської доби. В одеський період життя Михайло Комаров продовжує складати бібліографію творів Т. Г. Шевченка та літератури про нього. Так, у 1903 р. він опублікував у вигляді окремої книги працю «Т. Шевченко в литературе и искусстве. Библиографический указатель материалов для изучения жизни и произведений Т. Шевченко», на яку в різних виданнях було опубліковано 13 рецензій. Наступного року в Києві були опубліковані його «Библиографический указатель музыкальной и литературной деятельности Н. В. Лысенко (1868–1903)» та «Бібліографічний покажчик видань Котляревського, творів та писань про його».

У 1903 р. він опублікував змістовний і широкий (330 стор.) бібліографічний покажчик до історії української драми і театру з 1815 р. «Українська драматургія», доповнення до якого (106 стор.) за 1905–1912 рр. опублікував у 1912 р. З останнім пов'язаний цікавий факт історії Катеринославської «Просвіти». Один із керівників Мануйлівської філії Катеринославської «Просвіти» М. К. Ємець, прочитавши рецензію на це видання (очевидно, Д. Дорошенка в № 10 «Дніпрових хвиль»), написав своєму землякові Михайлу Комарову в Одесу листа, в якому прохав того порадити, які драматичні твори він міг би порекомендувати для постановки самодіяльним театром Мануйлівської «Просвіти». Незабаром М. Комаров став почесним членом Мануйлівської «Просвіти» [15, с. 60].

З початку 1890-х рр. М. Комаров починав друкувати власні твори історичного змісту та просвітницького характеру. Вони виходили у вигляді статей або брошур («Антін Головатий, запорозький депутат і кобзар», «Запорожець Костянтин Вира», «Оповідання про початок Чорноморського козацького війська», «Оповідання про Богдана Хмельницького. Як він визволив Україну від неволі польської», «Запорозькі вольності»). Його твори ілюстрував талановитий художник А. Ждаха. Стосовно цих дешевих книжечок для народу, виданих з метою популяризації знань з історії свого народу, М. Комаров доводив, що «без праці не буде і відродження, що треба збирати етнографічний матеріал, творити літературу в усіх її галузях, а особливо для народу» (Є. Чикаленко). До 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у 1912 р. М. Комаров опублікував зі своїми примітками великий збірник поетичних творів різних авторів, присвячених Т. Шевченкові, – «Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів». Останнім твором Михайла Федоровича стала невелика брошура «П. Морачевський та його переклад Св. Євангелія

на українську мову. Написав М. Комаров. Одеса. 1913» [15, с. 61].

Отже, одеський етап ознаменувався становленням та розквітом діяльності українського культурника Михайла Федоровича Комарова – професіонального бібліографа, критика, фольклориста, лексикографа, письменника.

Таким чином, формування і становлення діяльності українського культурника Михайла Федоровича Комарова як видатного бібліографа, критика, фольклориста, лексикографа проходило у декілька етапів: катеринославсько-харківський (в який лише закладається фундамент для розвитку), острогозький, київський, уманський (період становлення вченого та громадського діяча) та одеський (на який припадають духовний розвиток та остаточне становлення цієї яскравої особистості).

Бібліографічні посилання

1. *Сумцов Н.* Современная малорусская этнография / Н. Сумцов. – К., 1897. – С. 24–25.
2. *Энциклопедический словарь.* – СПб., 1895.
3. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року / Іван Франко // *Известия Одесского библиограф. об-ва.* – 1913. – Т. 11. – С. 323–325.
4. *Возняк М.* До діяльності Михайла Комарова / М. Возняк // *Бібліографічні вісті.* – 1927. – № 4. – С. 12–46.
5. *Синявський А.* Михайло Комар / А. Синявський, А. Кримський // *Зоря.* – Вип. 7. – С. 325–336.
6. *Ковальчук Л.* Михаил Федорович Комаров / Л. Ковальчук // *Известия Одесского библиографического общества.* – 1913. – Т. 11. Вип. 7. – Розвідки, статті та замітки. – К., 1928. – С. 292–309.
7. *Тулуб О.* Матеріали до «Словника псевдонімів українських письменників» / О. Тулуб // *Записки іст.-філол. відділу ВУАН.* – 1928. – Кн. 16. – С. 32–54.
8. *Україна.* – 1929. – 12 грудня. – С. 65–72.
9. *Кримський А.* Михайло Комар / А. Кримський // *Розвідки, статті, замітки.* – К., 1928.
10. *Зленко Г. М. Ф.* Комаров і Одеська «Просвіта» / Г. Зленко // *Записки історичного факультету.* – Вип. 10. – Одеса, 2003.
11. *Швидько Г.* Михайло Комаров і Катеринославщина / Г. Швидько // *Бористен.* – 2003. – № 3. – С. 8–11.
12. Відділ рукописів Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького. – Ф. 28. спр. 496, арк. 17.
13. *Музичка А. М.* Комаров як критик і літературознавець // *Літературний архів.* – 1930. – № 3–6. – С. 60

14. Библиологичні вісті. – 1927. – № 4. – С. 34.
15. Деятели революционного движения в России: Библиографический словарь. – М., 1930. – Т. 2. – С. 692.
16. Кулиш П. Об издании украинского словаря / П. Кулиш // Основа. – 1861. – № 1. – С. 334.
17. Україна. – 1931. – № 1-2. – С. 151.
18. Україна. – 1929. – 12 грудня. – С. 40–49.

Надійшла до редколегії 10.10.2008 р.

УДК 39(477)

З. П. Маріна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕТНОГРАФІЧНІ СТУДІЇ Г. А. ЗАЛЮБОВСЬКОГО

Розглянуто архівні матеріали й праці першого етнографа Катеринославського краю Г. А. Залюбовського. Проведено структурний аналіз розвідок дослідника з питань етнографії Катеринославщини та Слобожанщини.

У січні поточного року виповнилося 110 років із дня смерті Г. А. Залюбовського – зачинателя етнографічного вивчення дуже своєрідної в етнічному відношенні Катеринославської губернії.

Останнім часом у зв'язку зі зростанням загального інтересу до проблем української етнографії ім'я цього науковця все частіше привертає увагу дослідників. Маємо на увазі статті Л. Іваннікової, С. Світленка та С. Абросимової. Однак у цих роботах, залежно від наукових уподобань дослідників, переважно йде мова лише про певний напрямок його діяльності, а інші згадуються побіжно. Наприклад, С. Світленко зосереджує свою увагу на діяльності Г. Залюбовського – народолюбця та громадського діяча [12; 13; 14], С. Абросимова згадує цю постать у зв'язку з діяльністю В. Данилова – відомого вченого Катеринослава початку ХХ ст. [1, с. 157]. У руслі обраної нами теми здійснені лише публікації Л. Іваннікової, які дають загальні уявлення про фольклорно-етнографічну діяльність науковця [10; 11].

Це обумовлює необхідність більш ґрунтовного аналізу архівних матеріалів і праць Г. Залюбовського з етнографії Катеринославщини і суміжної з нею Слобожанщини.

Поява у Г. Залюбовського інтересу до народної культури співпала з його вступом вдруге до Харківського університету на філологічний